

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی تغلیظ دیه در جرایم غیر عمدی و خطای محض با رویکردی بر نظر امام خمینی (سلام الله علیه)

استاد راهنما:

آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استاد مشاور:

آیت الله عباسعلی روحانی

پژوهشگر:

زهرا زمانیان

ماه / سال تحصیلی: خردادماه سال ۱۳۹۹

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد

چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد

ایستاد

به نام آفریدگار پاک که انسان را از خاک آفرید و به واسطه عقل بر تمام موجودات رحجان داد و آنگاه دانش را وسیله تکامل عقل قرار داد. بزرگ پروردگار را سپاس که به ما استعداد آموختن عطا کردی. با تشکر از اساتید محترم آیت‌الله سیدمحمد موسوی بجنوردی و آیت‌الله عباسعلی روحانی که این جانب را در تهیه این پروژه یاری نمودند از خداوند متعال پیروزی و موفقیت روزافزون این بزرگواران را خواستارم.

شماره: ۹۹، ۷۷، ۷۷، ۹۸، ۸۱

تاریخ: ۹۹، ۳، ۷

پدوست:

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

باسمه تعالی

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

با حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) و با درود و سلام به روان پاک حضرت امام خمینی (س) جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

خانم زهرا زمانیان دانشجوی رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

تحت عنوان: "بررسی فقهی و حقوقی تغلیظ دیه در جرایم غیر عمدی و خطای محض با رویکردی به نظر امام خمینی (س)"

در تاریخ ۱۳۹۹/۰۳/۱۵ با حضور هیأت داوران در پژوهشکده امام خمینی (س) برگزار گردید و به موجب آیین نامه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد، ارزشیابی هیأت داوران به شرح زیر تعیین گردید:

- قبول با درجه عالی
- امتیاز: بسیار بالا
- دفاع مجدد
- مردود
- قبول مشروط با درجه: (با اصلاح)..... امتیاز:..... مرجع تأیید نهایی:

شرح اصلاحات مورد نیاز:

۱- موردی که است تیرد و نور کند و مشافا که تکرار دارد

توضیح: بنا به مصوبه کمیسیون تخصصی آموزش و پژوهش پژوهشکده امتیاز پایان نامه عا به شرح زیر مشخص میگردد:

الف) قابل قبول از	ب) مردود
۱- قبول با درجه عالی	۱۴ به بالا
۲- قبول با درجه بسیار خوب	۱۹-۲۰
۳- قبول با درجه خوب	۱۸-۱۸/۹۹
۴- قابل قبول	۱۶-۱۷/۹۹
کمتر از ۱۴	۱۴-۱۵/۹۹

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	حضرت آیت ا... سید محمد موسوی بجنوردی	استاد	
۲- استاد مشاور:	حضرت آیت ا... عباسعلی روحانی	استاد	
۳- استاد ناظر:	سرکار خانم دکتر زهرا بوسفی	استادیار	
۴- استاد ناظر:	سرکار خانم دکتر زهرا وطنی	استادیار	

امضاء مدیر تحصیلات تکمیلی

امضاء نماینده تحصیلات تکمیلی

امضاء مدیر گروه

آدرس: تهران، بزرگراه خلیج فارس، قبل از عوارضی، حرم مطهر امام خمینی (ره)، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی، تلفن: ۵۱۰۸۵۰۰۰، نمابر: ۵۵۲۳۵۶۶۱
وب سایت اینترنتی: www.ri-khomeini.ac.ir، پست الکترونیک: info@ri-khomeini.ac.ir صندوق پستی: ۱۸۱۵۵/۱۳۳، کدپستی: ۱۸۱۵۱۴۳۱۱۱

دسترسی به این مدرک بر پایه آیین نامه ثبت و اشاعه پیشنهادها، پایان نامه ها، و رساله های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شماره ۱۹۵۹۲۹/۱۹۸۹۲۹ و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایراندک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی
عنوان پایان نامه: بررسی فقهی و حقوقی تغلیظ دیه در جرایم غیر عمدی و خطای محض با رویکردی بر نظر امام خمینی (سلام الله علیه)
نام و نام خانوادگی دانشجو: زهرا زمانیان
استاد راهنما: آیت الله سید محمد موسوی بجنوری
استاد مشاور: آیت الله عباسعلی روحانی
تاریخ شروع پایان نامه: ۹۷/۰۷/۰۱
تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۹/۰۳/۱۵
چکیده
<p>موضوع تغلیظ دیه افزایش مقدار دیه به میزان یک سوم دیه‌ی کامل در ماه‌های حرام است؛ ارتکاب آن توسط شخص مسلمان در یکی از ماه‌های حرام و حریم مکه مکرمه موجب تشدید مجازات مالی می‌گردد. فقها در ابتدای کتاب دیات، هنگامی که قتل را به عمد محض، شبه‌عمد و خطای محض تقسیم می‌کنند، اشاره دارند که دیه در قتل عمد و شبه‌عمد نسبت به خطای محض تغلیظ می‌شود. و گاهی از تغلیظ در باب قتلی که در حرم و یا ماه‌های حرام رخ داده است سخن می‌گویند. بنابراین تغلیظ دیه نسبت به قتل خطای محض هیچ توجیه شرعی ندارد و فقط شامل قتل عمد و شبه‌عمد می‌باشد. زیادت دیه در سایر جرایم ثابت نیست و در قانون مجازات اسلامی و فقه شیعه محدود به قتل شده است. با اینکه در برخی فتاوا و در قانون تغلیظ دیه در ماه‌های حرام و حریم مکه معظمه شامل قتل خطای محض می‌شود ولی امام خمینی (سلام الله علیه) در پاسخ به استفتائی تغلیظ دیه را مختص قتل عمد و شبه‌عمد می‌داند و در قتل خطای محض ثابت نمی‌داند.</p>
واژگان کلیدی: تغلیظ دیه، فقه، قانون مجازات اسلامی، امام خمینی، جرایم غیر عمدی، خطای محض.

Abstract
Imam Khomeini Research Institute and the Islamic Revolution

Degree: Master
Field of study: Jurisprudence and principles of law
Thesis Title: Jurisprudential and Legal Study of Concentration of Diyat in Unintentional Crimes and Pure Error with an Approach to Imam Khomeini (peace Be Upon Her)
Name and surname of the student: Zahra Zamanian
Supervisor: Ayatollah Seyyed Mohammad Mousavi Bojnori
Consultant Professor: Ayatollah Abbas Ali Rouhani
Thesis start date: 2018/09/23
Thesis completion date: 2020/06/04
<p>Abstract</p> <p>The subject of concentrating the blood money is to increase the amount of blood money by one third of the full blood money in the forbidden months; Committing it by a Muslim in one of the forbidden months and the sanctuary of Mecca would increase the financial punishment. The jurists at the beginning of the book of Diyat, when they divide murder into pure intentional, quasi-intentional and pure error, point out that blood money is concentrated in premeditated and quasi-intentional murder in proportion to pure error. It is said that the sanctuary or the sacred months have occurred. Therefore, the concentration of blood money on the murder of pure error has no religious justification and only includes premeditated and quasi-premeditated murder. The amount of blood money is not fixed in other crimes and is limited to murder in the Islamic Penal Code and Shiite jurisprudence. Although in some fatwas and in the law of concentration of blood money in the forbidden months and the holy shrine of Mecca, it includes the murder of a pure mistake, but Imam Khomeini (peace be upon him) in response to the referendum considers the concentration of blood money to be intentional and quasi-intentional murder. They do not know pure error.</p> <p>-----</p> <p>Keywords: Concentration of Diyat, Jurisprudence, Islamic Penal Code, Imam Khomeini, Unintentional Crimes, Pure Error</p>

معهد الامام الخميني و الثورة الاسلاميه للدراسات

المرحلة الدراسية: ماجستير
الفرع الدراسي: الفقه وأصول القانون
عنوان الرسالة: دراسة فقهية وقانونية لتركيز الديات في الجرائم غير المقصودة والخطأ الخالص مع منهج الإمام الخميني صلى الله عليه وسلم.
اسم و شهره الطالبه: زهرا زمانيان
الاستاذ المرشد: آية الله السيد محمد موسى بوجنوري
الاستاذ المستشار: آية الله عباس علي روحاني
تاريخ بدء الكتابه: ١٤٤٠/٠١/١٣
تاريخ ختمها: ١٤٤١/١٠/١٢
الخلاصه
<p>موضوع تركيز الديات هو زيادة كمية الديات بمقدار ثلث الدية الكاملة في الأشهر الممنوعة ؛ إن ارتكابها من قبل مسلم في أحد الأشهر المحرمة ومقدس مكة يزيد العقوبة المالية. ويشير الفقهاء في أول كتاب الديات ، عندما قسموا القتل إلى خطأ محض مع سبق الإصرار وشبه العمد والخطأ المحض ، إلى أن الدية تتركز في القتل العمد مع سبق الإصرار وشبه العمد بنسبة الخطأ البحت. يقال إن الحرم أو الأشهر المحرمة قد حدثت. مبلغ الدية غير محدد في جرائم أخرى ويقتصر على القتل في قانون العقوبات الإسلامي والفقه الشيعي. ورغم أنه في بعض الفتاوى وفي قانون تركيز الدية في الأشهر المحرمة وفي الحرم المكي ، فإنه يتضمن قتل خطأ محض ، لكن الإمام الخميني (عليه السلام) ردّاً على الاستفتاء يعتبر تركيز الدية جريمة قتل عمداً وشبه عمداً. إنهم لا يعرفون خطأ محض.</p> <p>-----</p> <p>الكلمات المفتاحية: تركيز الدية ، الفقه ، قانون الجزاء الإسلامي ، الإمام الخميني ، الجرائم غير المقصودة ، الخطأ البحت.</p>

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱- بیان مسأله	۲
۲- اهمیت و ضرورت پژوهش	۴
۳- پرسش‌های پژوهش	۶
۴- فرضیه‌های پژوهش	۶
۵- نحوه ارتباط موضوع با حوزه امام و انقلاب	۷
۶- جنبه‌های نوآوری پژوهش	۷
۷- قلمرو پژوهش	۷
۸- روش پژوهش	۷
۹- سازماندهی اولیه پژوهش	۸
۱۰- پیشینه پژوهش	۸
فصل اول: مفهوم، پیشینه، ماهیت دیه	۱۱
۱- مفهوم دیه	۱۲
۱-۱- دیه در لغت	۱۲
۱-۲- دیه در اصطلاح	۱۲
۱-۳- دیه در قرآن	۱۴
۲- پیشینه تاریخی دیه	۱۵
۱-۲-۱- بابل	۱۵
۲-۲- مصر	۱۶
۲-۳- یونان	۱۶

- ۲-۴- ایران قدیم ۱۷
- ۲-۵- عرب جاهلیت ۱۸
- ۳- مقدار دیه ۱۹
- ۳-۱- مقدار دیه در فقه و مهلت پرداخت آن ۱۹
- ۳-۲- مقدار دیه در قانون مجازات اسلامی و مهلت پرداخت آن ۲۱
- ۴- فلسفه و ماهیت دیه ۲۱
- ۴-۱- ماهیت دیه از نظر فقه ۲۲
- ۴-۲- ماهیت دیه از دیدگاه قانونی ۲۴
- ۴-۳- ماهیت حقوقی دیه ۲۷
- ۴-۳-۱- ماهیت جزایی دیه ۲۷
- ۴-۳-۲- ماهیت خسارت بودن دیه ۲۹
- ۴-۳-۳- ماهیت دوگانه دیه ۳۲
- ۵- مفهوم تغلیظ دیه ۳۴
- ۵-۱- مفهوم لغوی ۳۴
- ۵-۲- مفهوم اصطلاحی ۳۴
- فصل دوم: مفهوم، مبانی، موارد و احکام تغلیظ دیه و نظرات فقها با تاکید بر نظر امام خمینی ۳۶
- ۱- پیشینه تاریخی تغلیظ دیه ۳۷
- ۲- فلسفه تغلیظ دیه ۴۰
- ۳- مبانی فقهی تغلیظ دیه ۴۷
- ۳-۱- قرآن ۴۷
- ۳-۲- سنت ۵۰

۵۲	۳-۳- اجماع
۵۲	۳-۴- سیره عقلاء
۵۴	۴- موارد تغلیظ دیه
۵۴	۴-۱- ماه‌های حرام
۵۵	۴-۲- حرم مکه مکرمه
۵۶	فصل سوم: تغلیظ دیه در جرایم غیر عمدی و خطای محض و بررسی حقوقی آن
۵۷	۱- تغلیظ دیه در جرایم شبه عمدی و خطای محض
۶۸	۲- تغلیظ دیه به اعتبار نوع جنایت از جهت قتل یا ضرب و جرح
۷۱	۳- تغلیظ دیه در قتل خطای محض
۷۴	۴- تغلیظ دیه در قتل غیر عمد از دیدگاه حقوقی
۷۸	نتیجه گیری
۸۱	منابع و مأخذ
۸۱	الف- منابع فارسی
۸۳	ب- منابع عربی

مقدمه

قتل اتفاق و حادثه‌ای است که آدمی از آغاز خلقت خود با آن مواجه بوده است. وقوع این حادثه گاهی با قصد و اراده قبلی قاتل و گاهی بدون قصد و اراده قبلی قاتل بوقوع می‌پیوندد. آنچه به عنوان یکی از احکام مسلم دین اسلام مورد توجه قرار گرفته این است که خون هیچ مسلمانی نباید ضایع شود.. «لایبطل دم امرء مسلم»^۱.

بر همین اساس قاتل باید تقاص عملش را بپردازد. حال این تقاص با توجه به نوع قتل و کیفیت وقوع آن می‌تواند متفاوت باشد. چرا که اگر قتل عمدی باشد، تقاص آن مقابله به مثل یا استیفاد است و اگر غیرعمد باشد پرداخت آن دیه یا خونبها خواهد بود. البته هر دوی آنها از سوی اولیای دم قابل گذشت است. و همچنین مجازات خونخواهی با تراضی قاتل و اولیای دم قابلیت تبدیل شدن به دیه را دارد.

اکثر فقهای شیعه از جمله فاضل لنکرانی معتقد هستند که دیه در ماه حرام تغلیظ می‌شود و فرقی نمی‌کند که چه کسی دیه را بپردازد چه جانی، چه بیت‌المال یا عاقله. نوری همدانی اظهار داشته فرقی میان جانی، عاقله یا بیت‌المال نیست، در هر حال دیه تغلیظ می‌شود لکن مکارم شیرازی و صافی گلپایگانی خلاف نظر فوق را داشته و معتقدند که تغلیظ برخلاف اصل است و قدرمتیقن آن غیر بیت‌المال است و اطلاعات ادله از بیت‌المال انصراف دارد و فلسفه تغلیظ در مورد بیت‌المال جاری نیست .

در بین حقوق دانان، کاتوزیان معتقد است که دیه حداقل خسارتی است که به منظور جبران ضرر پرداخت می‌شود^۲ و با توجه به اینکه اصل بر شخصی بودن مجازات‌ها است ولی مقنن در اینجا بیت‌المال را جایگزین شخص کرده و قائم مقام محکوم‌علیه در پرداخت نموده است، لذا خصوصیتی از حیث پرداخت وجود ندارد و دیه باید به صورت تغلیظ پرداخت گردد، مضافاً اینکه در بعضی از مواقع خصوصاً «در مورد عاقله معسر» و «در مورد جانی فراری در شبه‌عمد و خطای محض» در زمان

۱. شیخ صدوق، ابو جعفر محمد بن علی بن الحسن بن بابویه القمی. من لایحضره الفقیه. انتشارات جماعه المدرسین فی الحوره العلمیه. قم ج ۴. ص ۱۴۰۴.

۲. کاتوزیان. ناصر. الزام های خارج از قرارداد ضمان قهری. انتشارات دانشگاه تهران. چاپ سوم ۱۳۸۲. ص ۶۷.

صدور حکم ، اصولاً مسئول پرداخت مشخص نیست تا دادگاه امکان صدور حکم بدون لحاظ تغلیظ را داشته باشد.

چرا که بر اساس ماده ۴۳۵ قانون مجازات اسلامی هرگاه در جنایت عمدی، به علت مرگ یا فرار، دسترسی به مرتکب ممکن نباشد با درخواست صاحب حق، دیه جنایت از اموال مرتکب پرداخت می‌شود و در صورتی که مرتکب مالی نداشته باشد در خصوص قتل عمد، ولی دم می‌تواند دیه را از عاقله بگیرد و در صورت نبود عاقله یا عدم دسترسی به آنها یا عدم تمکن آنها ، دیه از بیت‌المال پرداخت می‌شود و در غیر قتل، دیه بر بیت‌المال خواهد بود. چنانچه پس از اخذ دیه، دسترسی به مرتکب جنایت اعم از قتل و غیر قتل، ممکن شود در صورتی که اخذ دیه به جهت گذشت از قصاص نباشد، حق قصاص حسب مورد برای ولی دم یا مجنی‌علیه محفوظ است، لکن باید قبل از قصاص، دیه گرفته شده را برگرداند.

«بنابراین بیت‌المال نیز مکلف است از قاعده عام تغلیظ دیه در ماه‌های حرام تبعیت نماید چرا که قائم مقام محکوم‌علیه مشمول تغلیظ دیه موضوع ماده ۲۹۹ قانون مجازات اسلامی خواهد بود و نص قانونی وقواعد فقهی مبنی بر معاف بودن بیت‌المال در مورد پرداخت تغلیظ دیه در حال حاضر وجود ندارد.»^۱

۱- بیان مسأله

یکی از احکام امضا شده توسط دین مبین اسلام پرداخت دیه است. کلمه دیه در لغت از (وَدی) گرفته شده است و به معنی پرداخت خون‌بها می‌باشد. امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) در مورد دیه بیان می‌کند: «مالی است که به سبب جنایت بر نفس یا پایین‌تر از آن، واجب می‌شود، چه مقدر باشد یا نه. و چه بسا غیر مقدر، به ارش و حکومت، و مقدر به دیه نامیده می‌شود.» و همچنین در ماده ۱۷ قانون مجازات اسلامی نیز دیه را اینگونه تعریف می‌کند: «دیه اعم از مقدر و غیر مقدر، مالی است که در شرع مقدس برای ایراد جنایت غیر عمدی بر نفس، اعضا یا منافع، و یا جنایات عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد، به موجب قانون مقرر می‌گردد.»

۱. ناظری، محمد رضا، پایگاه اطلاع رسانی حقوقی وکلا، ۱۳۹۱/۴/۶.

از دیدگاه فقهای اسلام برخی مکانها و زمانها حرمت خاصی دارند که وقوع قتل در آنها موجب افزایش و تغلیظ دیه شده و ثلث دیه منتخب به آن افزوده می‌شود.

اسباب زمانی که وقوع قتل در آنها موجب تغلیظ دیه می‌شود عبارتند از ماههای حرام (محرم، رجب، ذی‌القعدة، ذی‌الحجه) و سبب مکانی که ارتکاب قتل باعث افزایش دیه می‌شود، طبق فتوای برخی از فقها حرم مکه می‌باشد.

در میان فقها این عبارت (چون جانی حرمت را شکسته است) علت تغلیظ دیه دانسته شده است. پس هدف از تغلیظ حکم دیه جنبه بازدارندگی آن است و افراد باید به اهمیت این زمانها و حرم مکه توجه کنند و دست به جنایت نزنند.

از مجموع آیاتی مانند آیه ۱۹۱ سوره بقره، آیات ۲ و ۹۷ سوره مائده، و آیه ۵ سوره توبه به دست می‌آید که خداوند متعال برای ماههای حرام و حرم مکه احترام خاصی قایل است. دلیل این امر نیز این است که مردم باید در زمانهایی و مکانی احساس امنیت و آرامش کنند و بدون جنگ و خونریزی، به اصلاح امور زندگی خود و عبادت بپردازند.

در ماده ۵۵۵ قانون مجازات اسلامی بیان می‌دارد: «هرگاه رفتار مرتکب و فوت مجنی‌علیه هر دو در ماههای حرام (محرم، رجب، ذی‌القعدة، ذی‌الحجه) یا در محدوده حرم مکه، واقع شود، خواه جنایت عمدی یا غیرعمدی باشد، علاوه بر دیه نفس، یک سوم دیه نیز افزوده می‌گردد. سایر مکانها و زمانهای مقدس و متبرک مشمول حکم تغلیظ دیه نیست.»

از آنجا که مستند فقهای امامیه در تغلیظ دیه روایات وارده از ائمه معصومین (علیهم السلام) می‌باشد، ما به یک روایت که مشهور است اکتفا می‌کنیم و به بررسی آن می‌پردازیم.

کلیب بن معاویه الاسدی می‌گوید: «از امام صادق (علیه السلام) در مورد دیه مردی که در ماه حرام کشته شده است سؤال کردم. آن حضرت فرمودند: «دیه او دیه کامل و ثلث آن است.»^۱

با توجه به روایت از قتل به صورت مطلق یاد شده و ظاهراً شامل هر سه نوع قتل می‌شود اما تغلیظ دیه در قتل خطای محض در ماههای حرام به شدت مورد اختلاف هم فقها و هم رویه قضایی

۱. کلینی، ابوجعفر محمد یعقوب، الکافی، ج ۷، نشر دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق، ص ۲۸۱؛ «علی بن ابراهیم، عن محمد بن عیسی، عن یونس، عن کلیب الأسدی، قال: «سالت ابا عبدالله علیه السلام، عن الرجل یقتل فی الشهر الحرام، مادیته؟ قال: دیه و ثلث»

می‌باشد. کسانی که تغلیظ دیه در ماه‌های حرام را شامل قتل عمد؛ شبه‌عمد و خطای محض می‌دانند به اطلاق روایت تمسک جسته‌اند و قائل به تقیید روایت نیستند.

برداشت دیگری که از روایت می‌شود با توجه به اینکه روایت اطلاق دارد ولی از قرینه سیاق که تغلیظ جنبه بازدارندگی دارد می‌توان بیان کرد که تغلیظ در مورد قتل عمد که فرد با اراده و نیت دست به قتل می‌زند، می‌باشد و شامل خطای محض نیست.

حال این سؤال مطرح است که آیا این حکم (تغلیظ دیه) را باید نسبت به انواع قتل‌ها اعم از عمدی، غیرعمدی و خطای محض اجرا کنیم حتی اگر شخص بدون سوءنیت و در اثر بی‌احتیاطی موجب قتل شود باید یک سوم به دیه‌ای که برای او مشخص شده اضافه شود یا اینکه نباید حکم را به همه قتل‌ها تسری داد؟ در عصر کنونی که اکثر افراد جامعه ایران ماه‌های حرام را نمی‌شناسند و حکم تغلیظ دیه را نمی‌دانند، در مورد قتل‌های غیرعمدی با حکمی مواجه می‌شوند که از نظر آنها غیرمعقول و غیرمقبول می‌باشد زیرا این ماه‌ها در زندگی افراد جامعه تأثیری ندارد.

برخی از فقها متأخر و متقدم بیان نموده‌اند که تغلیظ دیه مخصوص قتل عمد است. همچنین امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) در پاسخ به استفتایی در خصوص تعلق تغلیظ دیه به انواع قتل (عمد، شبه‌عمد، خطای محض) می‌گوید: «تغلیظ در دیه به حساب زمان یا مکان وقوع قتل در قتل خطای محض ثابت نیست» بنابراین ایشان معتقد به تغلیظ دیه در قتل عمد و شبه‌عمد هستند. منتظری نیز نظری شبیه نظر امام خمینی داشته‌اند و می‌گوید: «تغلیظ دیه در قتل عمد و شبه‌عمد مسلم است ولی ثبوت آن در خطای محض خالی از اشکال نیست هر چند احتیاط خوب است.»^۱

در رابطه با حکم فقهی و ماده ۵۵۵ قانون مجازات اسلامی در مورد تغلیظ دیه سؤالات و ابهاماتی به وجود می‌آید که در این پایان نامه سعی می‌شود به اینگونه سؤالات پاسخ مناسب داده شود.

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

افراد و جوامع بشری برای حفظ حیات و نظم و امنیت همواره نیازمند قانونی هستند که عدالت را در همه‌ی قرون و همه‌ی ملت‌ها، جوامع و انسان‌های مختلف رعایت کند و همواره سبب

۱. منتظری نجف آبادی، حسین علی، رساله استفتائات، ج ۱، قم، بی تا، ج ۱، ص ۲۸۱.

جبران ضررهای مادی و معنوی، که در اثر ظلم و ستم به افراد وارد شده، شود. تنها قانونی که می‌تواند سعادت و خوشبختی بشر را در همه‌ی جوامع و همه‌ی اعصار رعایت کند، قانون الهی است که خداوند این قوانین را بر رسولان خود نازل کرد تا پیامبران و برگزیدگان آن احکام و قوانین را به مردم برسانند و ابلاغ کنند و مقدمات سعادت و رفاه بشر فراهم شود، تا افراد بتوانند با اجرای احکام الهی به سعادت اخروی که همان هدف و غایت خلق بشر است، دست بیابند.

هدف دین اسلام که توسط حضرت محمد(صلی الله علیه و آله و سلم) به مردم ابلاغ شد نیز همین سعادت اخروی و دنیوی انسان‌ها است.

آموزه‌های دین اسلام شامل عقاید، اخلاق و احکام است. احکام شرعی و حقوقی اسلام بیانگر وظایف افراد و جامعه در برابر خود و دیگران می‌باشد.

فقه‌های اسلام با توجه به مسائل اجتماعی با نگرشی جدید در احکام الهی و بررسی موارد و موضوعات فقهی همواره بر اجتهاد پویا و مستمر تأکید داشته‌اند، از این رو احکام الهی را به احکام ثابت و احکام متغیر تقسیم می‌کنند.

امروزه با توجه به پیشرفت جوامع و افزایش نیازهای متغیر افراد و به وجود آمدن مسائل جدیدی که در گذشته وجود نداشته یا ابهامی ایجاد نمی‌کرده است، اکنون سؤالات زیادی را برای انسان بوجود می‌آورد.

امام خمینی(سلام‌الله‌علیه) می‌گوید: «زمان و مکان دو عنصر تعیین کننده در اجتهادند. مسأله‌ای که در قدیم دارای حکمی بوده است، به ظاهر همان مسأله در روابط حاکم بر سیاست و اجتماع و اقتصاد یک نظام ممکن است، حکم جدیدی پیدا کند. بدان معنا که با شناخت دقیق روابط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی همان موضوع اول که از نظر ظاهر با قدیم فرقی نکرده است، واقعاً موضوع جدیدی شده باشد که قهراً حکم جدیدی می‌طلبد»^۱

درباره دیه و تغلیظ دیه و احکام آن در بسیاری از کتب فقهی و حقوقی و همچنین مقالات مباحثی بیان شده است ولی آنچه باعث شده که این موضوع، مهم واقع شود و مورد پژوهش قرار

۱. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص ۲۸۹.

گیرد این است که می‌بینیم در عصر حاضر اکثر مردم ماه‌های حرام را نمی‌شناسند. در مورد تغلیظ دیه با توجه به جو حاکم بر جامعه ما، نیاز به بررسی ادله این حکم می‌باشد. چرا که مردم عادی در مورد قتل خطای محض با حکمی مواجه هستند که برای آنها غیرمعقول است. آنچه می‌توان بعنوان علت حکم تغلیظ دیه از ادله برداشت کرد این است که برای جلوگیری از قتال و حفظ حرمت این ماه‌ها و حرم مکه می‌باشد و جنگ همیشه با قصد و نیت همراه است. پس برای اجرای عدالت بیشتر در جامعه در مورد خطای محض که در آن قصد و اراده وجود ندارد باید از موارد ماده ۵۵۵ قانون مجازات اسلامی خارج گردد.

۳- پرسش‌های پژوهش

سوال اصلی:

تعمیم حکم تغلیظ دیه، نسبت به جرایم خطای محض با تأکید بر دیدگاه فقهی امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) چگونه است؟

سوال‌های فرعی:

۱- تغلیظ دیه در قتل خطای محض چه توجیه شرعی دارد؟

۲- نقش مقتضیات مکان و زمان در تغلیظ دیه چگونه است؟

۳- تعمیم حکم تغلیظ دیه نسبت به صدمات و جراحات چگونه است؟

۴- فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اصلی پژوهش:

حکم تغلیظ دیه شامل جرایم خطای محض نمی‌شود.

فرضیه‌های فرعی:

۱- تغلیظ دیه نسبت به قتل خطای محض هیچ توجیه شرعی ندارد و فقط شامل قتل عمد و

شبه‌عمد می‌باشد.

۲- باتوجه به اصل برائت ، سرایت حکم تغلیظ دیه از فضای زمانی و مکانی صدور حکم به سایر اماکن و ازمنه خلاف اصل است.

۳- زیادت دیه در سایر جرایم ثابت نیست و در قانون مجازات اسلامی و فقه شیعه محدود به قتل شده است .

۵- نحوه ارتباط موضوع با حوزه امام و انقلاب

با اینکه در اکثر فتاوا و در متن ماده ۵۵۵ تغلیظ دیه در ماه‌های حرام و حرم مکه معظمه شامل قتل خطای محض می‌شود ولی امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) در پاسخ به استفتائی تغلیظ دیه را مختص قتل عمد و شبه‌عمد می‌دانند و در قتل خطای محض ثابت نمی‌دانند. موضوع تحقیق بر مبنای نظر امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) تحلیل و بررسی می‌شود.

۶- جنبه‌های نوآوری پژوهش

موضوع پژوهش تقریباً در تمامی کتب فقهی و حقوقی در باب دیات بیان شده است و مقالات بسیاری نیز در مورد دیات نوشته شده است ولی هیچ کدام تمام مسائل آن را مورد تجزیه و بررسی قرار نداده است، ولی در این تحقیق سعی شده است تا به طور کامل مسائل موضوع را در بر گرفته و به سئوالات پیرامون موضوع پاسخ داده شود.

۷- قلمرو پژوهش

این تحقیق با توجه به عصر کنونی جامعه جمهوری اسلامی ایران و قانون مجازات اسلامی و نظرات فقها مذاهب اسلامی علی‌الخصوص امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) رهبر بزرگ انقلاب اسلامی ایران، نگاشته می‌شود.

۸- روش پژوهش

نوع پژوهش و مدل جمع آوری داده ها:

در این پایان نامه از مدل کتابخانه‌ای استفاده شده است و نظرات امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) و سایر فقها و حقوق‌دانان در منابع عربی و فارسی و مقالات معتبر جمع آوری و مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: روش تحقیق، روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

۹- سازماندهی اولیه پژوهش

پژوهش پیش رو در چهار فصل به تحقیق می‌پردازد:

کلیات؛ بیان مسئله، اهداف و ضرورت پژوهش، سئوالات و فرضیه‌های تحقیق و بیان مفاهیم و... عنوان شده است.

فصل اول مباحث خصوص دیه بررسی می‌شود و از جمله پیشینه تاریخی دیه، فلسفه دیه و جبران خسارت بودن دیه بحث می‌شود.

فصل دوم به بررسی ادله و احکام تغلیظ دیه، اسباب تغلیظ دیه و نظرات فقها به خصوص امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) می‌پردازد.

فصل سوم به بررسی موارد تغلیظ دیه و رویکرد قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران اشاره می‌شود و در آخر به نتیجه‌گیری از مطالب نوشته شده، اختصاص داده می‌شود.

۱۰- پیشینه پژوهش

در رابطه با موضوع پژوهش، با توجه به قرار گرفتن آن در باب دیه مطالب گوناگونی در منابع و کتب مختلف فقهی و روایی مانند مسالک الافهام، وسایل الشیعه، تهذیب الاحکام، الخلاف، التوضیح النافع فی شرح ترددات الشرایع و... و کتب حقوقی و برخی مقالات بیان شده است ولی تمام مسائل و سئوالات موضوع تغلیظ دیه در جرایم غیر عمدی و نظرات امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته نشده است.

با توجه به اینکه در جوامع امروزی اسلامی جنگ میان اعراب و قتل و غارت حاجیان مانند گذشته و ادوار قبل از اسلام دیگر وجود ندارد، در این پایان‌نامه تلاش می‌شود احکام و قوانین تغلیظ دیه در جرایم غیر عمدی و خطای محض با تکیه بر آرای امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، به طور کامل مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد.

با این حال می‌توان کتب و مقالات زیر را به عنوان پیشینه موضوع مطرح کرد:

۱- شفيعی سروسناني، ابراهيم، قانون ديانت و مقتضيات زمان، تهران: مركز استراتژيك رياست جمهوري.

نويسنده ماهيت ديه در فقه مذاهب اسلامي و هم‌چنين نحوه محاسبه و تعيين ديه در عصر حاضر و خسارت‌هاي زايد بر ديه و مسئوليت عاقله در پرداخت ديه را بررسي کرده است و در دفتر پنجم و آخر کتاب تغليظ ديه در ماه‌هاي حرام را عنوان مي‌کند که اين دفتر شامل دو فصل مي‌باشد. در فصل اول بحث تاريخي ماه‌هاي حرام در ميان اعراب جاهلي و نوع برخورد دين اسلام با ماه‌هاي حرام بررسي مي‌شود و فصل دوم را به بررسي فقهی مسأله تغليظ ديه در ماه‌هاي حرام اختصاص داده شده است.

نويسنده در اين کتاب فقط به بررسي فقهی تغليظ ديه پرداخته است ولي تغليظ ديه را از نظر حقوقی بررسي نکرده و هم‌چنين در مورد مفهوم لغوی و اصطلاحی تغليظ ديه و تغليظ ديه در انواع جنایات‌ها که شامل ضرب و جرح نيز مي‌شود، مطلبی عنوان نکرده است.

۲- ادریس، عوض احمد، ديه، مترجم: عليرضا فتحي، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامي، ۱۳۷۲.

اين کتاب شامل ۳ بخش؛ تاريخچه ديه، احكام عمومي ديه در اسلام و جدایی انداختن ميان کيفر و عوض مالي و چگونگی ديه در آن ميان مي‌باشد.

نويسنده تمام مباحث مربوط به ديه را نگاشته و بررسي کرده ولي از تغليظ ديه هيچ مطلبی را بيان نکرده است.

تفاوت مطالب کتاب ديه با اين پايان‌نامه در اين است که در پايان‌نامه نظرات علمای اسلام و تشيع علی‌الخصوص امام خميني (سلام‌الله‌عليه) و هم‌چنين قوانين کشور جمهوري اسلامي ايران عنوان مي‌شود که در کتاب مطلبی از اين مباحث بيان نشده است.

۳- زراعت، عباس، شرح قانون مجازات اسلامي بخش ديانت، تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۷۸.

نويسنده در اين کتاب از ماده ۲۹۹ تا ماده ۴۹۷ قانون مجازات اسلامي را در ۲ جلد تعريف و تبیین کرده، اما در شرح موضوع تغليظ ديه در ماده ۲۹۹ ق.م.ا (جلد ۱) خیلی خلاصه و کوتاه مطالبی

عنوان شده که در مورد مفهوم و پیشینه و مبانی فقهی تغلیظ دیه به جز روایات مطلبی نگاشته نشده است.

۴- معرفت، محمدهادی، تغلیظ دیه و جنایت عمد در ماه حرام، مجله دادرسی، ۱۳۷۶، شماره ۵ و ۶.

در این مقاله ۴ روایت مربوط به تغلیظ دیه عنوان و شرح داده شده و هم‌چنین سه سؤال فقهی در این باب مطرح و نویسنده به آنان پاسخ داده است.

مسئلاً نویسنده نمی‌تواند در قالب یک مقاله تمام مسائل و موارد موضوع را نگاشته و بررسی کند.